

УДК 369.54

Петрушка О. В.

Тернопільський національний економічний університет

## ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто основні функції пенсійного віку та сфери його впливу. Проаналізовано зарубіжний досвід установаження меж пенсійного віку, виділено основні переваги та недоліки його підвищення. Окреслено шляхи вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні на основі світового досвіду. **Ключові слова:** пенсія, пенсійний вік, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, пенсійна реформа, багатокомпонентна система пенсійного страхування.

**Постановка проблеми.** Якість життя населення значною мірою залежить від соціального забезпечення людей похилого віку та впевненості у фінансовій стабільності в майбутньому працюючого покоління країни. Будучи найпоширенішим видом фінансового забезпечення, пенсійні виплати зазвичай виступають основним джерелом існування людини після виходу на заслужений відпочинок. Саме пенсійний вік є одним із ключових елементів функціонування будь-якої пенсійної системи, своєрідним індикатором економічної ефективності та соціальної справедливості в суспільстві. У ході здійснення в Україні пенсійної реформи неодноразово піднімалося питання щодо підвищення пенсійного віку. Але фахівці не дійшли консенсусу у цьому питанні, і нині існує низка думок стосовно поступового підвищення вікової межі виходу на пенсію та категоричного заперечення доцільності таких перетворень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемам розвитку пенсійної системи України, зокрема питанням підвищення пенсійного віку, приділено багато уваги у працях таких науковців, як: Л. Дегтяр, Л. Дем'яненко, О. Коваль, Е. Лібанова, Є. Матвієнко, І. Шклярська та ін. Разом із цим, незважаючи на наявні результати, слід відзначити, що залишаються недостатньо вивченими питання зарубіжного досвіду у сфері визначення вікової межі виходу на пенсію та врахування усіх позитивних та негативних моментів щодо проведення цих змін у нашій державі.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Нині існує потреба в наукових дослідженнях, які б узагальнили накопичений досвід провідних країн світу з питань доцільності підвищення пенсійного віку, дали можливість зважити всі «за» і «проти» та сформувавши для України власну стратегію розвитку пенсійної системи.

**Мета статті** полягає у дослідженні основних функцій пенсійного віку, узагальненні іноземного досвіду у сфері підвищення періоду виходу на пенсію, виокремленні основних переваг і недоліків цього процесу та формуванні на їх основі напрямів удосконалення пенсійної системи України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Розглядаючи питання доцільності підвищення пенсійного віку в Україні, варто зупинитися на його функціях і сферах впливу. Пенсійний вік як системний параметр здійснює вплив на економічну, соціальну та адміністративну сфери. Вплив на економічну сферу проявляється у виконанні двох функцій: макроекономічного регулювання та регулювання ринку праці. Макроекономічна ефективність підвищення пенсійного віку характеризується динамікою двох вагомих факторів: людських ресурсів та капіталу. Підвищення пенсійного віку сприяє зростанню доходів та спожи-

вання і водночас зменшує рівень заощаджень, що може призвести до зростання реальної процентної ставки та негативно впливати на економічне зростання. Пенсійний вік прямо впливає на попит та пропозицію робочої сили та виступає регулятором одного із факторів виробництва. Його підвищення веде до зростання пропозиції робочої сили, що може мати як стимулюючий, так і пригнічуючий для економіки вплив залежно від особливостей демографічної та економічної ситуації в країні. Пенсійний вік може впливати і на регулювання обсягів тіньової економіки. Так, необґрунтоване його підвищення спонукає економічно активне населення до самостійного забезпечення власного майбутнього, що супроводжується зростанням частки нелегальної економіки, а отже, недонаходження до державного бюджету податків та обов'язкових платежів [1, с. 6].

Вплив пенсійного віку на соціальну сферу проявляється в регулюванні внутрішньої трудової міграції, змінах у демографічній ситуації, а також посиленні чи послабленні тиску на інші елементи пенсійної системи. Виходячи з пріоритетів державного розвитку, уряд країни має можливість регулювати трудову міграцію населення як у географічному, так і в міжгалузевому контекстах через установаження системи пільг у частині пенсійного віку. Так, необґрунтоване підвищення пенсійного віку для жінок в Україні створює додаткові перепони під час прийняття молодими сім'ями рішень щодо кількості дітей, оскільки більшість жінок, що вийшли на пенсію, виконують соціальну функцію бабусь, замінюючи дитячі садки, групи продовженого дня та гуртки.

Вплив пенсійного віку на адміністративну сферу проявляється в послабленні чи посиленні тиску на різного роду соціальні служби та центри зайнятості. У разі підвищення пенсійного віку зростає навантаження на служби зайнятості, оскільки саме ці державні органи виступають з'єднувальною ланкою між роботодавцями та працівниками в процесі пошуку роботи. Підвищення пенсійного віку сприяє загостренню конкуренції на ринку праці, що погіршує матеріальне становище звільнених працівників передпенсійного віку та спонукає їх усе частіше звертатися до соціальних служб. Усі без винятку вищевказані функції пенсійного віку тісно пов'язані між собою і на практиці взаємодоповнюють одна одну.

Загальною проблемою більшості країн світу є демографічна ситуація, яка полягає у збільшенні частки осіб похилого віку. За даними Світового банку, до 2030 р. старіння населення багатьох країн Європи призведе до того, що співвідношення навантаження пенсіонерів на працююче населення становитиме 2:1 [2, с. 14]. В Україні ситуація ще критичніша: спостерігається стрімке

зростання частки людей похилого віку у загальній віковій структурі населення країни. Так, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук, протягом 2010–2050 рр. співвідношення групи населення старше 65 років та економічно активного населення у віці 15–65 років зростає до 38%. Зупинити це негативне явище в економіці можливо шляхом підвищення пенсійного віку або стимулювання більш пізнього виходу на пенсію через збільшення розміру пенсії на певний відсоток за кожний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку [3].

Для більш глибокого вивчення проблематики цього наукового дослідження розглянемо специфіку виходу на пенсію та встановлення пенсійного віку для чоловіків та жінок на прикладі розвинених країн світу.

#### **Німеччина.**

За статистикою протягом кількох десятиліть Німеччина посідала третє місце серед європейських країн (після Швеції та Норвегії), де спостерігався найвищий рівень життя літніх людей. Проте починаючи з 2010 р. у Німеччині домінує негативна тенденція щодо швидкого старіння нації, ніж у середньому по Євросоюзу. Тут німці займають лідируючу позицію: 20% жителів країни мають вік 65 років і вище [4].

До 2014 р. вік виходу на пенсію для чоловіків та жінок у Німеччині становив 65 та 60 років відповідно. У зв'язку зі складною демографічною ситуацією уряд країни прийняв низку поправок до пенсійного законодавства країни, і починаючи з 2016 р. пенсійний вік у Німеччині зріс до 67 років для чоловіків, та до 65 років для жінок. Окрім того, працюючим німцям можна вийти на пенсію раніше заявленого терміну, але при цьому доведеться заплатити суму, яка становить 0,3% пенсії за кожен недопрацьований місяць [4].

У вирішенні проблем пенсійного забезпечення уряд країни ставить перед собою мету збалансувати співвідношення між працюючими та пенсіонерами шляхом подальшого підняття планки виходу на пенсію до 69 років і вище. Це, на думку провідних німецьких економістів, дасть змогу врегулювати негативні демографічні тенденції та послабити тиск на бюджет Пенсійного фонду країни.

#### **Швеція.**

Швецію часто називають успішним прикладом побудови соціалістичної моделі. Насправді економіка країни є капіталістичною, але населення має високі соціальні гарантії. Це стосується і пенсійного забезпечення. Ще в 1913 р. парламент країни встановив планку щодо межі пенсійного віку, яка становила 67 років. І лише в 1976 р. пенсійний вік громадян був переглянутий та понижений до 65 років. Люди зазвичай виходять на пенсію в 65 років, але вони мають право продовжувати працювати до 67 років. Якщо у працівника є бажання працювати довше за цей термін, можна домовитися про це зі своїм роботодавцем. Чим пізніший вихід на пенсію, тим більшим буде розмір щомісячних пенсійних виплат. Громадяни Швеції мають право на отримання державної пенсії по досягненню ними 61 року, правда, розмір її у цьому разі буде значно меншим, ніж гарантована державою пенсія за віком.

#### **Великобританія.**

Пенсійна система Великобританії толерантна щодо всіх категорій громадян. Вік настання пенсії в Англії у чоловіків починається з 65 років. При

цьому англійське законодавство не ставить заборону на одночасне отримання пенсійних виплат і продовження працювати на благо країни. Для отримання повної суми основної пенсії, чоловіки, які народилися до 5 квітня 1945 р., повинні мати трудовий стаж не менше 44 років. Термін роботи осіб чоловічої статі, які народилися після 5 квітня 1945 р., становить 30 років.

Жінки в Англії стають пенсіонерами в 60 років. Жінки, які народилися до 5 квітня 1950 р. зобов'язані відпрацювати не менше 39 років, щоб почати отримувати повну виплату основної державної пенсії. Ті, хто народився після 5 квітня 1950 р., повинні мати 44 роки страхового стажу.

До 2020 р. уряд країни планує підвищити пенсійний вік для чоловіків до 66 років та жінок до 65 років. Це пов'язано, насамперед, із підвищенням рівня життя населення і, відповідно, збільшенням його тривалості. Крім того, уряд Великобританії підготував законопроект, за яким буде відмінено граничний вік виходу на пенсію. Ліквідація цього поняття дасть змогу громадянам країни працювати стільки, скільки вони самі вважатимуть за необхідне і поки зможуть професійно виконувати свої посадові обов'язки.

#### **Франція.**

Відмінністю пенсійної системи Франції є рівність мінімального віку виходу на пенсію як для жінок, так і для чоловіків. Відповідно до пенсійної реформи, пенсійний вік збільшився з 60 до 62,5 років, при цьому трудовий стаж повинен становити не менше 42 років. Ще одним варіантом для отримання пенсії є вихід на пенсію в 67 років, що гарантує пенсійні виплати в повному обсязі незалежно від розміру трудового стажу. Достроковий вихід на пенсію у віці 60 років у Франції передбачений лише певним категоріям громадян, а саме: особам, які почали трудову діяльність до 18 років; тим, хто постраждав від нещасних випадків на виробництві і внаслідок цього отримав інвалідність; учасникам бойових дій та певним категоріям професій із важкими умовами праці. У планах французького уряду передбачене поетапне збільшення до 2023 р. мінімального пенсійного віку до 67 років. Дана реформа сприятиме вирішенню проблеми щорічного зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду Франції і дасть змогу заощадити на пенсіях, 10% яких на сьогодні виплачуються у борг [5]. Населення країни неохоче сприймає такі нововведення в пенсійній системі, проте ці заходи виправдані бажанням уряду врятувати Францію від економічної кризи.

#### **Японія.**

Японія – одна з небагатьох країн, де вік виходу на пенсію для обох статей однаковий і становить 70 років. Такий віковий поріг пов'язаний передусім із

високою тривалістю життя японців – 83 роки. Громадяни країни можуть претендувати на державну пенсію і після 65 років. Але в такому разі вони отримуватимуть мінімальну суму пенсійних виплат (близько 600 американських доларів). Існує певна схема, що дає японцям змогу перервати свій трудовий стаж і в 60-літньому віці, але при цьому вони отримуватимуть пенсію в сумі, що на чверть менше тієї, що виплачується після досягнення ними 65 років. Якщо ж особа продовжує працювати до 70 років, пенсія буде збільшена на 25%.

Базові відрахування нараховуються пенсіонерам, які досягли 70 років і мають загальний стаж не менше 25 років. Якщо після досягнення віку,

відповідного для виходу на пенсію, людина продовжує працювати, то, крім базового складника їй належать професійні (трудова) компенсації, котрі щорічно зростають у межах 5%.

#### США.

Для громадян 1937 р. народження і старше пенсійний вік починається в 65 років. Для осіб, що народилися в період з 1943 по 1955 р., повний пенсійний вік настає в 66 років. Пенсійний вік поступово росте, поки не досягне 67 років для громадян, які народилися після 1960 р. Річ у тому, що середня тривалість життя в США має тенденцію до зростання, тому уряду доводиться поступово підвищувати вік виходу на пенсію. Пенсійний вік для громадян США однаковий як для чоловіків, так і для жінок.

Пенсійна система в США дуже гнучка. Наприклад, працівник може вийти на пенсію і в 62 роки. Згідно з федеральним законодавством, громадяни, що не досягли повного пенсійного віку, зможуть отримувати пенсію в повному обсязі, якщо їх річний заробіток не перевищує 15 720 доларів. Якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, у такому разі з кожного заробленого долара понад ліміт утримуватиметься 0,5 долара з пенсії. У рік досягнення повного пенсійного віку цей ліміт значно збільшується, з 15 720 до 41 880 доларів на рік. При цьому якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, із кожних зароблених трьох доларів понад ліміт утримується 1 долар з пенсії. Таке утримання застосовується до того періоду, поки працівник не досягне повного пенсійного віку [6].

Розглянувши іноземний досвід установаження меж пенсійного віку, можна дійти висновку, що абсолютна більшість країн світу зробила непростий крок у поступовому його підвищенні для розв'язання низки глобальних проблем фінансової стійкості пенсійних систем.

В Україні нині пенсійний вік залишається одним із найнижчих у світі. Піти на пенсію в 2017 р. українські чоловіки зможуть у 60 років, а жінки, народжені з 01.04. по 30.09.1959 – у 58 років (із квітня по кінець вересня 2017 р.). При цьому обов'язковим є наявність трудового (15 років для жінок і 20 років для чоловіків) та страхового стажу – відповідно 30 і 35 років. Пропозицію підвищити пенсійний вік для українців озвучував Міжнародний валютний фонд, але нині це питання залишається відкритим і потребує більш детального аналізу та вивчення всіх аргументів «за» і «проти».

Розглянемо основні переваги та недоліки підвищення пенсійного віку в Україні. Що стосується переваг, то варто зазначити, що головним макроекономічним аргументом для підвищення пенсійного віку виступає необхідність скорочення витрат Пенсійного фонду, а відповідно, і скорочення його дефіциту. Скорочення дефіциту Пенсійного фонду означатиме скорочення відповідних трансфертів із бюджету, а отже, вивільнення частини бюджетних коштів під інші цілі. Зрозуміло, у цьому разі знизиться демографічне навантаження на працездатне населення. На думку провідних науковців Національного інституту стратегічних досліджень, якщо зволікати із здійсненням пенсійної реформи, то в майбутньому державний бюджет України взагалі не зможе фінансувати Пенсійний фонд. Щоб покрити цей дефіцит за рахунок страхових внесків, тариф на пенсійне страхування доведеться збільшити з 22%

до 55% [2, с. 22]. Іншими словами, для пенсійних виплат потрібно буде віддати державі суму, рівну половині заробітної плати.

Низький вік виходу на пенсію стимулює ранню відмову від трудової діяльності і звужує можливості повноцінного життя людини. Крім того, підвищення пенсійного віку для чоловіків і жінок до 65 років за деякої зміни правил індексації пенсій дасть змогу зменшити витрати на пенсійне забезпечення майже в два рази за стабілізації коефіцієнта заміщення.

Підвищення пенсійного віку має також і низку ризиків. На нашу думку, до основних аргументів, які виступають проти збільшення вікових меж під час виходу на пенсію, можна віднести низьку тривалість життя населення, зростання рівня безробіття та збільшення витрат на пенсійне забезпечення.

Середня тривалість життя в Україні є вкрай низькою. Це пояснюється високим рівнем дитячої смертності, смертності від алкоголізму, наркоманії та інших хвороб. Високий рівень смертності українців свідчить про те, що у разі підвищення пенсійного віку нікому буде отримувати пенсію. Згідно зі статистичними даними, станом на 01.01.2016 в Україні тривалість життя чоловіків після досягнення ними пенсійного віку становить 6,3 роки, а жінок – 19,3 роки [7].

Збільшення пропозиції робочої сили за недостатнього попиту на неї може привести до зростання безробіття. При цьому, на нашу думку, актуально говорити не лише про можливе зростання рівня безробіття в старших вікових групах, але й про можливі негативні дії підвищення пенсійного віку на молодіжний ринок праці. Рівень безробіття серед молоді досить високий, а зі зростанням пропозиції робочої сили ризик безробіття буде вищий у найменш конкурентоздатних. Підвищення пенсійного віку скоротить можливості для участі молодих працівників у процесі ротації кадрів та їх кар'єрного зростання.

Існує думка, що підвищення пенсійного віку приведе до того, що люди більше працюватимуть і, відповідно, виросте їх пенсійний капітал, тобто зобов'язання держави по виплаті їм пенсій. Однак ми не цілком погоджуємося із цим твердженням, адже одночасно зі зростанням пенсійного капіталу знизиться тривалість перебування на пенсії (причому істотно більше, ніж виростуть пенсії), що призведе до помітного зниження витрат на пенсійне забезпечення. У результаті таких змін уряду України вдасться досягти як збільшення коефіцієнта заміщення, так і зниження дефіциту пенсійної системи.

**Висновки.** Таким чином, дослідивши зарубіжний досвід пенсійного реформування, а також розглянувши всі аргументи «за» та «проти» підвищення вікових меж виходу на пенсію, можна зробити висновок про те, що підвищення пенсійного віку в Україні неминуче. На нашу думку, підвищення пенсійного віку має бути поступовим і торкнутися лише людей, яким за чинним законодавством залишилося ще 5–10 років до виходу на пенсію. Проте це рішення необхідно прийняти саме зараз, щоб громадяни і пенсійна система країни змогли адаптуватися до нових умов. Підвищення пенсійного віку вже сьогодні для 30-річних громадян, як на матеріальному рівні, так і морально, сприйметься менш відчутно, ніж його збільшення, коли цьому поколінню буде близько 50 років. При цьому повинна забезпечуватися поступовість у збільшенні віку виходу на пенсію. Наприклад,

для жінок – шість місяців на рік, для чоловіків – три місяці на рік. Таким чином, від моменту ухвалення рішення до досягнення межі пенсійного віку в 65 років пройде 25–30 років. Такий підхід до підвищення пенсійного віку важливий ще й тому, що не можна втрачати довіру людей до пенсійної реформи. Населення країн повинно реально усвідомити та осмислити зміни, що відбуваються в пенсійній системі, зокрема відчуті значне покращення своїх матеріальних умов існування.

Проте не варто перебільшувати ролі підвищення пенсійного віку у вирішенні всіх проблем пенсійного забезпечення. На нашу думку, пенсійна реформа повинна бути комплексною і полягати не тільки у підвищенні пенсійного віку

чи страхового стажу. Найбільш прийнятною формою вирішення пенсійних питань є створення та функціонування накопичувального механізму та недержавного пенсійного страхування. Вважаємо, що пенсійний вік у загальнообов'язковій накопичувальній системі пенсійного забезпечення не повинен бути тісно прив'язаний до цього ж показника в солідарній системі. Вибір періоду виходу на пенсію з другого рівня пенсійної системи повинен залишатися за працівником. Саме введення в дію II та III рівнів пенсійного забезпечення дасть можливість роботодавцям розширити сферу соціального захисту найманих працівників, яка в майбутньому забезпечить їм гідну старість.

#### Список використаних джерел:

1. Линченко В. Тенденції розвитку та проблеми впровадження підвищення пенсійного віку / В. Линченко // Соціальний захист. – 2010. – № 6. – С. 6–8.
2. Коваль О.П. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії : аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К. : НІСД, 2013. – 37 с.
3. Чому в Україні потрібно підвищувати пенсійний вік? Аргументи з міжнародного досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.
4. Пенсійна система Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/files/articles/203/49/Germany>.
5. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art\\_id=94986&cat\\_id=99092](http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=94986&cat_id=99092).
6. Пенсійна система США: вільний визначити власну пенсію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cost.ua/news/160-pensions>.
7. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016>.

**Петрушка Е. В.**

Тернопольский национальный экономический университет

#### ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ПЕНСИОННОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

##### Резюме

В статье рассмотрены основные функции пенсионного возраста и сферы его влияния. Проанализирован зарубежный опыт установления пределов пенсионного возраста, выделены основные преимущества и недостатки его повышения. Очерчены пути совершенствования системы пенсионного обеспечения в Украине на основании мирового опыта.

**Ключевые слова:** пенсия, пенсионный возраст, дефицит бюджета Пенсионного фонда, пенсионная реформа, многокомпонентная система пенсионного страхования.

**Petrushka O. V.**

Ternopil National Economic University

#### DISCUSSION ISSUES OF RAISE OF THE RETIREMENT AGE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE

##### Summary

The basic functions of the retirement age and spheres of its influence are examined in the article. The foreign experience of delineation of the retirement age is analysed, the main advantages and disadvantages of its raise are emphasized. The ways of improving the pension system in Ukraine based on international experience are defined.

**Key words:** pension, retirement age, deficit of Pension Fund budget, pension reform, multicomponent system of pension insurance.